

*Тетяна Станчевська,
магістрантка Інституту філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету*

ПОВІСТЬ ЛІДІЇ ЧАРСЬКОЇ «СПОГАДИ ІНСТИТУТКИ» ЯК ЯВИЩЕ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІВЧАТ

У статті проаналізовано творчість російської письменниці початку ХХ століття Лідії Чарської. Повість Л. Чарської «Спогади інститутки» розглянуто у контексті «літератури для інституток». Окреслено жанрово-тематичні, образні та композиційно-стилістичні аспекти твору, а також відзначено його роль у становленні масової літератури для дівчат.

Ключові слова: масова література, література для дівчат, проблематика твору.

Tetyana Stanchevska

Lidiya Chars'ka's Novelette 'Memoirs of a Girl Student' as a Phenomenon of Mass Literature for Girls

In the article the works by the Russian writer of the beginning of the 20th century, Lidiya Chars'ka, have been analyzed. The novelette by Lidiya Chars'ka 'Memoirs of a Girl Student' has been examined in the context of 'the literature for girl students'. Genre and thematic, image, composition and stylistic aspects of the novelette have been considered; and also its role in the formation of mass literature for girls has been estimated.

Key Words: mass literature, literature for girls, problematic issues of literary work.

Творчість Лідії Чарської (Лідії Олексіївни Чурілової) становить визначний набуток російського письменства початку ХХ століття. Надзвичайно

популярна серед своїх сучасників, вона десятиліттями залишалася в тіні літератури соціалістичного реалізму. «Повернення» Л. Чарської відбулося лише наприкінці минулого століття. Серед письменників початку 1900-1910-х років Л. Чарська вирізнялася простотою мислення, сентиментальним поглядом на довколишню дійсність, майстерним змалюванням дитячого світу, чим і заслужила відданість численних шанувальників.

Для більш повного розуміння особливостей художньої манери Л. Чарської, а також її звернення до літератури для дівчат, варто нагадати деякі факти біографії авторки. Лідія Чарська (1875-1937) походила із заможної сім'ї, рано втратила матір, навчалася в Павлівському інституті шляхетних дівчат. Захоплювалася сценою, грала в театрі, проте професійною актрисою так і не стала, присвятивши себе літературній творчості. У 1902 році, опублікувавши повість «Записки институтки» в часописі «Задушевное слово» (в перекладі українською «Спогади институтки» - у виданні 2008 року ТОВ «Гамазин» в серії «А+В»), Лідія Чарська несподівано для себе прокинулася відомою. Її твори купували, зачитувалися цілими родинами, переповідали дітям, наслідували героїв. Здавалося, що в той час не було славетнішої письменниці, що слава її житиме вічно.

Л. Чарська відобразила соціальний лад своєї епохи, подала яскраві характери сучасників, ідеалізовані типи героїнь. Заявивши про себе як автор повістей для дівчат, письменниця залишалася в цьому амплуа до самої смерті. Найвідомішими творами Л. Чарської є повісті так званого «Джавахівського циклу»: «Князівна Джаваха» (1903), «Друга Ніна» (1909), «Джавахівське гніздо» (1912), що стали сюжетним продовженням «Спогадів институтки», а також «Сміливе життя», «Один за всіх», «Сибірочка», «Газават», загальною кількістю близько 80 книг, із них 20 романів і повістей. Л. Чарська посіла визначне місце в царині масової літератури початку ХХ століття. Як твердить М. Черняк, «важлива функція масової літератури - створення такого культурного контексту, в якому будь-яка художня ідея стереотипізується, виявляється тривіальною за змістом і способом споживання, відповідає підсвідомим людським інстинктам, сприяє компенсації незадоволених бажань і комплексів» (тут і далі переклад наш. - Т.С.) [10,16].

Шлях від класичної літератури для дітей до масової можна простежити в такому ключі: зі зміною літературних канонів змінюється статус письменника. Він усвідомлює себе вільною людиною, як наслідок - виникає бажання свободи й фінансової незалежності. Звідси випливає комерціалізація художньої літератури, що свідчить про руйнування канонів високого письменства під впливом ідей буржуазного суспільства - зростання ролі економічної вигоди. Автор із «деміурга» перетворюється на «заробітчанина». Творення тексту із високого мистецтва шліфування слова опускається до рівня конвеєрного виробництва.

Творчість Л. Чарської посіла ту нішу, яка символізувала межу ХІХ-ХХ ст., тобто перехід від традиції Золотої епохи до естетики модерну. М. Черняк зазначає: «Дійсно, масова література ХХ ст. дає можливість оцінити і відчутти значні соціальні зміни в російському суспільстві» [10,11]. Стильова манера прози Л. Чарської віддзеркалила провідні тенденції соціально-історичного розвитку Російської імперії початку ХХ століття: занепад монархістських ідей, збільшення впливу робітничого класу, унаслідок чого формувався новий читач, людина з низів, із відповідними смаками й запитамі. Розширення мережі книговидавництва зумовило попит видавців на прозу Л. Чарської, від якої вони отримували значні прибутки, однак письменниця наприкінці життя, вже за радянських часів, ледве зводила кінці з кінцями на мізерну пенсію актриси.

Незважаючи на шалену популярність авторки, критики-сучасники висловлювали негативні оцінки її творчості. Так, К. Чуковський називав її

«гением пошлости», закидаючи письменниці таке: «Як і будь-які фабричні вироби, як і всілякий гуртовий товар, книги, створені цим апаратом, надзвичайно схожі між собою», «Тут так вичерпно й багато представлені всі відтінки і переливи цього малодослідженого соціального явища («пошлости»): банальність, вульгарність, тривіальність, несмак, фарисейство, ханжество, філістерство, відсталість» [11]. К. Чуковський став найсуворішим критиком Л. Чарської і своїми висновками на довгий час знищив літературну репутацію письменниці.

С. Маршак відзначав «солодкувату й отруйну романтику Чарської» [5], Н. Крупська писала: «Ми Чарську занадто рекламуємо тим, що забороняємо її. Тримати її в бібліотеці ні до чого, проте треба, щоб у самих дітей виробилося зневажливе відношення до Чарської» [4]. В. Шкловський зневажав відданість читачів Л. Чарській, називаючи цей феномен «паршивим безсмертям» [5]. Проте доступність книг письменниці наприкінці ХХ століття не зменшила того попиту, який існував у часи заборони.

Видатний педагог М. Чехов назвав Л. Чарську найбільш популярною авторкою свого часу: «Актриса за професією, п. Чарська наділена жвавою фантазією і достатньо літературним письмом. Її твори абсолютно належать до романтичного напрямку дитячої літератури...» [9]. Сучасники бачили в письменниці репрезентанта дитячих сподівань, рожевих мрій і пояснювали її популярність тривіальністю думок, безідейним письмом, зверненням до легковажних, буденних проблем дитячого життя, серіальністю. Критики кінця ХХ - початку ХХІ століття обстоюють іншу думку щодо творчості А. Чарської. Так, В. Плотнікова, розкриваючи секрети популярності письменниці, зазначає: «Чарська чудово розбиралася в дитячій психіці, вловлювала життєво важливі теми, будувала свої твори відповідно до дитячої і юнацької логіки, швидко відгукувалася на актуальні події» [6]. На думку В. Приходько, «Чарська була вродженням - щирим, темпераментним белетристом, і першими ж своїми повістями буквально зачарувала читача» [7]. Характерні риси письма Л. Чарської були по-новому переосмислені, що можна пояснити загальним зростанням толерантності щодо масового письменства: якщо на початку ХХ століття масова література сприймалася як художній «низ» і з цієї причини практично не досліджувалася, то наприкінці ХХ вона захопила майже весь книжковий ринок і почала усвідомлюватися як частина культури.

Твори Л. Чарської в жанровому аспекті можна схарактеризувати як літературу для дівчат, оскільки в них фіксуються сюжетні і стилістичні стереотипи, характерні для цього виду творчості. На думку дослідниці дитячої літератури М. Костюхіної, у літературі для дівчат «...співіснують стереотипи підліткової поведінки зі стереотипами жіночого світовідчуття, ідеї емансипованої свободи з нормами життєвої моралі, традиції жіночих романів з правилами повчальної літератури» [4]. Поява творів Л. Чарської ознаменувала розквіт літератури для дівчат, зародки якої простежуються в сентиментальних повістях і романах ХVІІІ - початку ХІХ століття і почасті у творчості Шарлотти Бронте, Джейн Остін.

Причини поширення літератури для дівчат саме на початку ХХ століття на теренах Російської імперії, що вже втрачала монархістські підвалини, Н. Агафонова, дослідниця прози Л. Чарської як явища масової літератури, пояснює так: «Для суспільства з незавершеними модернізаційними процесами характерним є пошук нових соціокультурних зразків, пов'язаних зі статевим визначенням ролей» [1]. І, як наслідок, пропаганда жіночого самовизначення, а отже і прагнення знайти в літературі оптимальну нішу, приміряти на себе запропоновані ролі (матері, дружини, доньки, коханки, звільненої від прямого, авторитарного волевиявлення чоловіка). Жінка хоче «дібрати» оптимальну модель поведінки, характер соціальних ролей, способи досягнення особистого успіху. Навчання як один зі шляхів самореалізації призвело до надзвичайного попиту на літературу про інститут і гімназисток.

Література про інституток - очікуване явище в літературі країн, що раніше перебували в складі Російської імперії. Вона становить широкий пласт у культурному доробку країни і є тим фактором, який додає особливого колориту суспільній і педагогічній думці держави. Як відомо, література про інституток складається з двох груп текстів: художня проза та документальна (мемуарна). Колишні вихованки інститутів шляхетних дівчат отримували світські знання, мали особисту думку, а також часто викладали її у формі мемуарів. Окремі інститутки: Єлизавета Водовозова, Глафіра Ржевська, Тетяна Морозова, Ганна Енгельгардт - стали авторами записок про інститутське життя, що містять значний матеріал для дослідження. Вони описували середовище закладу і особисті враження від перебування в ньому. Є. Водовозова в мемуарній розвідці «На світанку життя» згадує про роки перебування в Смольному інституті, перші душевні порухи та переживання на тлі картин інститутського життя; Г. Енгельгардт у «Записках інститутського життя минулого часу» розповідає про перебування в стінах московського Єкатерининського інституту, спираючись на особисті враження та аналізуючи колишні порядки. Ці записки про інститутське життя містять значний матеріал для дослідження і в культурно-історичному, і в літературознавчому аспектах. Для подібних мемуарних текстів характерні ліризм, історичність, фактографічність, ретроспективність. До аналізу мемуарної літератури інституток звертався О. Белоусов у статті «Інститутки» [3], де окреслював причини появи навчальних закладів цього типу, критикував обстановку і порядки подібних закладів, виявляв типологічні риси творів про інституток, розповідав про долі випускниць.

Атмосфера інституту відтворена в численних художніх творах: «Інститутки» С. Закревської, «Випробування» О. Бестужева-Марлінського, «Діти Солнцевих» Є. Кондрашової, «Неземні створіння» А. Апраксина, «Дочка полковника» М. Салтикова-Щедріна. Варто принагідно згадати Т. Лассунську-Наркович з її творами «Парфетки і мовешки», «Під інститутським захистом», де авторка оповідає про свої роки навчання в інституті. У цьому контексті заслуговують на увагу автобіографічна повість Н. Лухманової «Дівчата», де йдеться про життя вихованок Павлівського інституту, оповідання К. Лукашевич «Соня Малих», що змальовує відносини в провінційному інституті, відображаючи непростий процес адаптації в закладі бурятської дівчинки.

У радянський період інститутське життя не знаходило повноцінного відображення в художніх текстах, а згадувалося лише мимохіть або з метою відтворення атмосфери навчального середовища дореволюційної епохи. Як виняток можна назвати книгу О. Бруштейн «Дорога йде вдаль», де в другій частині «У світанковий час» йдеться про Віленський інститут і значне місце посідають описи інститутського середовища.

Л. Чарська - письменниця, у якої найповніше відображена тема інститутського життя, що можна побачити у творах «Князівна Джаваха», «Люда Власовська», «Друга Ніна», «За що?», «Чарівна казка», «Ігор і Міліца», «Соната», «Негарна», «Кофушки» та в багатьох інших повістях і оповіданнях. Події в цих творах або безпосередньо розвиваються в стінах інституту, або ж згадка про навчальний заклад вміщена в експозиційній частині. Найяскравіше інститут шляхетних панянок описано в повісті «Спогади інститутки», де авторка широко розгортає оповідь про навчальне середовище, вимальовує характери вихованок і виховательок, оповідає про буденні сцени закритого дівчачого середовища.

Повість Л. Чарської «Спогади інститутки» належить до явищ масової літератури, оскільки їй притаманні такі риси як сентиментальність, тривіальність, простий, невибагливий сюжет, упізнаваність характерів, стилістичні кліше, зрозумілість, спроба пояснити вічні життєві істини, доступність мовно-виражального матеріалу, що

спричинили неабиякий читацький інтерес у дівчачої аудиторії. Зацікавленість творами Л. Чарської посилюється завдяки їх автобіографізму, опорі на власний досвід, ліризації оповіді.

Як твердить М. Костюхіна, «схильність письменника до розповіді від першої особи легко пояснити - це найпростіший спосіб подолати віковий бар'єр в оповіданнях про життя підлітка» [4]. Саме цей прийом використовує Л. Чарська в повісті «Спогади інститутки», де розповідь ведеться від імені Люди Власовської. Це мотивується тим, що авторка була свідком описаних подій, і повість містить значний біографічний матеріал, викладений на основі записів інститутських щоденників Л. Чарської. Суб'єктивізм оповіді викликає прихильність юних читачок і створює ефект перенесення у культурну епоху кінця XIX століття з її балами, суворими Матап, метушливими класними дамами, розміреним розкладом дня.

Нехитрий сюжет повісті «Спогади інститутки» побудовано за характерними для масової літератури кліше: дівчинка-сирітка прибуває до навчального закладу. Чужа, непристосована до порядку інституту шляхетних дівчат героїня тяжко переживає розлуку з домом, але знаходить у цьому відокремленому світі споріднену душу - Ніну Джаваху, яка допомагає адаптуватися Люді до нових правил. Епізоди зневіри і розчарування, сумнівів у дружбі закінчуються примиренням дівчат і клятвою вірності. Проте щастя триває недовго - Ніна помирає і Люда знову залишається сама, плекаючи у своєму серці вічну любов до своєї подруги, яка так рано пішла з життя. Подібна конструкція оповіді побудована за формулою: «приїзд - випробування - здобуте щастя - трагедія», не примушує читача заглиблюватись у філософські постулати світобудови, а орієнтує на знайомий стереотип трагічності людського життя.

Головні персонажі повісті - Люда Власовська і Ніна Джаваху. Перша - дочка генерала Власовського, якого було вбито під час воєнної кампанії в Російсько-турецькій війні. Соціальний стан Люди окреслено рамками провінційного світу, в якому вона - дочка вбитого героя, що ставить її поза межі і хутірської обстановки (вона мала бажання здобути освіту, винищитися над прізвиськом «хохлушки»), і інститутської - з причини матеріальної незабезпеченості родини. Дівчинка належала до мешканців Петербургу, але дитячі роки провела на хуторі під Полтавою, що зумовлює в повісті її природність, щирість, широту української душі.

Внутрішній стан героїні під час прощання з рідною домівкою передає сумні сподівання на подальшу життєву путь, відчай відірваності від рідного дому, атмосферу завершеності тихого домашнього спокою: «Я бачила крізь сльози ці щирі обличчя, сповнені любові, чула найкращі побажання «добрій панночці» й боялася теж розридатися ридма...» [8, 6]. Люда Власовська виступає як уособлення провінційної наївності і приреченості. Героїня, не бажаючи покидати рідну оселю, крізь сльози обіцяє неньці не осоромити її: «Мамусю, я добре вчитимусь, ти не турбуйся» [8, 6]. У героїні вже проступає характер турботливої дочки, яка, виконуючи дочірній обов'язок, виправдає сподівання і честь матері. Передчуття незвіданого не полишає її протягом усієї дороги і по прибутті до інституту дівчинка констатує: «Мені, маленькій провінціалці, чимось казковим здалась уся ця обстановка» [8, 9].

Ідеалізований образ нещасної сирітки викликає увагу і співчуття в дитячих серцях: «Це - я, Люда. Як я не пасую до всієї цієї урочисто-строкої обстановки» [8,10]. Від початку дівчинка абсолютно відокремлена від середовища вищого світу і відчувається ізгоєм серед витончених вихованок. Героїня, прибувши до інституту шляхетних дівчат, сприймає світ з обережністю: «Погляди всіх зверталися до мене, а я мінилася на обличчі від хвилювання» [8, 6], острахом бути поміченою. Люда Власовська тяжко переживає розлуку з матір'ю і не може сприйняти атмосферу інститутського середо-

вища, ховаючись у власних роздумах, рефлектуючи з причин власної несамодостатності, окремішності: «Я стояла, оточена натовпом дівчаток - чорнявеньких, білявих і руських, більших і менших, худеньких і повненьких, але страшенно чужих і далеких» [8, 12], що доводить її відокремленість від юрби галасливих інституток. Періодичні зміни настрою, меланхолійні ретроспективи до хутірського життя і дні навчання загартовують характер Люди Власовської, відбувається процес «перетворення» буденною обстановкою. Внутрішні переживання, зумовлені відірваністю від дому, поступаються емоціям від дружби з Ніною: «Ми завмерли хвилини на дві, обіймаючи одна одну та обливаючись слізьми» [8, 98].

Люда Власовська стає однією з когорти інституток, тоншає її зв'язок з хутірським життям, що знаходить вияв у портретних деталях: «...перукар обстриг мої синяво-чорні кучері, що їх так палко любила мама» [8, 33]. Зовнішній вигляд героїні змінюється: якщо на початку твору вона змальована авторкою як «...смагляве, кучеряве, дрібне створіння з двома черешнями замість очей і цілою шапкою смоляних кучерів» [8, 10], що свідчить про природність дівчинки, її волелюбний характер, то наприкінці вигляд зовсім інакший, що виражено метафорою: «Привезли тебе рожевим українським яблучком, а повезуть кволою і блідою» [8, 228]. Однак завдяки навчання і випробуванням Люда стає більш досвідченою панянкою, яка має уявлення про світське життя, вміє обстоювати власну позицію і бачить нові орієнтири для особистісного розвитку.

Люда Власовська увіходить в простір інституту шляхетних дівчат недосвідченим наївним створінням. Інститут, що був покликаний виплекати з героїні освічену пані, з часом стирає грані її унікальності. Нівелювання індивідуальності виражено психологічною деталлю - дівчинці присвоюється номер 174: «Запам'ятайте цей номер, тепер це буде ваш номер весь час, поки ви в інституті» [8, 33], і вона стає пересічною ученицею зі стереотипним виглядом, манерами, однією з багатьох.

Дорослішання Люди Власовської символізує сцена балу, де в піднесеній, урочистій атмосфері вона танцює свій перший танець з довготелесим лицейстом. Цей епізод можна порівняти із популярною казкою про Попелюшку, де бал був вершиною сподівань героїні і zarazом моментом її жіночої ініціації. Після цієї події ми бачимо, наскільки зросло бажання Люди Власовської бути у числі кращих: «Я взялася до книжок із запалом, який межував із хворобливістю» [8, 126] і настання переломного моменту у житті героїні, досягнення особистого успіху: «...стояла п'ятою ученицею класу» [8, 128].

Героїчна патетика образу Люди знаходить свій вияв у сценах зустрічі з імператором, коли государ виявляє до неї батьківську приязнь: «Його рука, заважка й завелика для мене, справжня рука держави, лягла на мої стрижені кучері» [8, 149]. За допомогою метонімії Л. Чарська акцентує увагу на величчю і відповідальності монарха. Антитеза «рука держави - стрижені кучері» є втіленням ідеї поблажливості й доброчесності імператора, наявності звичайних людських якостей.

Люда Власовська постає втіленням ніжної покірності і поступливої наполегливості вихованки інституту шляхетних дівчат. Вона з недитячою мудрістю дивиться на світ, відкидаючи заздрощі, ненависть, егоїзм, глузування подружок, долаючи тугу за родиною. Еволюція образу від типу недосвідченого, «темного» в життєвих справах створіння до вишколеної інститутки простежується в загальному контексті зображення процесу виховання, адаптації до незвичного жіночого закритого світу, в якому живають ті, хто може пристосовуватися.

Образ Ніни Джавахи привертає увагу читачок східною непоступливістю, аристократичною гордістю і бажанням у всьому бути кращою, при цьому не завдаючи лиха іншим. Зовнішній вигляд Ніни окреслюється характеристикою «...бліда,

худенька дівчинка з двома довгими, блискучими чорними косами» [8,12], яка мала «... великі, чорні й не по-дитячому серйозні очі» [8, 12] і «...дивно владний голос» [8, 13], що символізує внутрішню дорослість, серйозність дівчини, її сильний характер. За словами Люди Влассовської, «Ніна мала ніби якесь виняткове становище серед інституток» [8, 30], що зумовлювалося її соціальним станом (батько - князь, командир полку, військовий), ауурою вищості, аристократичності. Навіть після смерті вигляд князівни не залишає байдужими: «Воно було спокійне і якесь поважне, це недитяче обличчя -мертве й прекрасне новою таємничою красою» [8, 220]. Перенесені переживання не полишають Ніну і після смерті, оповиваючи образ містичним ореолом. Екзотичний колорит образотворення проявився в описі Ніниного танцю: «Добре танцювала Ніна, змієюю ковзаючи по паркету...» [8, 142], «Розпалена, у надзвичайному похвваленні, вона здавалася красунею» [8, 142]. Незвичайна, відмінна від інфантильних інституток, загадкова постать Ніни не одному поколінню дівчат була прикладом для наслідування.

Зовнішня холодність Ніни Джавахи є абсолютною протилежністю тим порухам, що вирують у її серці. За словами Люди Влассовської, «вона жодного разу не приголубила мене, жодного разу навіть не назвала Людою, але в її милих оченятах я бачила таку турботу, таку ласку, теплу прихильність, що моє життя в чужих, похмурих інститутських стінах робилося ніби стерпнішим» [8, 43]. Небажання пускати когось у свій світ переслідує маленьку князівну протягом усього життя, що було спричинено смертю матері і побоюванням знову втратити дорогу людину, а також надією, що скоро батько забере її на простори Кавказу, а тому немає потреби звикати до однієї людини. Показна байдужість князівни зумовлювалася уявленнями Ніни про те, що вияв почуттів є ознакою слабкості, що зовсім не личить гордій шляхтянці. Ніна говорить про себе: «Князівна Джаваха не повинна принижуватися» [8, 39]. Маленька одинадцятирічна дівчинка знемагала під тягарем уявних аристократичних правил і несла їх до кінця життя, відмовляючи собі у звичних дитячих пустошах, інститутських забавках, безвідповідальних витівках. Драматично виписана сцена розплати за дівчачі витівки перед Матап, коли Ніна узяла провину на себе, і незважаючи на тиск княгині, залишалася незворушною: «Тільки очі її розгорялися яскравіше та яскравіше, ці любі очі, які свідчили про бурю, яка зчинилася в чутливій і відважній душі князівни...» [8, 165]. Замилування образом князівни Джавахи пояснюється тим, що вона поставала уособленням незламної, справедливої жіночої сили, поборниці правди й захисниці скривджених. Героїня є втіленням типу східної гордості, і її смерть зумовлена неможливістю пристосування до соціальних змін, відмовою від особистісних метаморфоз. Трагічний сьбінал нескладно було передбачити. Як зазначає Матап, «Ніна все одно б жити не могла; вона була така квола, хвороблива, і та фатальна хвороба, що звела так рано її матір у могилу, повинна була відбитися й на Ніні...» [8, 228], що проектує на план минулого і проводить паралель з такими його фактами: «... мама була простою джигіткою; тато взяв її просто з аулу й одружився з нею. Мама часто плакала, тужила за родиною, і потім умерла» [8, 24]. Ніна успадкувала від матері протест проти будь-якого пристосування, а отже, і повинна була або ж змінити чинні порядки, або впасти під тягарем рутини.

Показуючи два різні типи героїнь, Л. Чарська обстоює думку, що у замкненому світі інституту можливість перемоги мають лише ті, які можуть пристосовуватися до обставин, гнучкі й мінливі, в протилежному випадку вони стають жертвами жорстких суспільних законів. Обидві героїні дають приклад наслідування дівчаткам-підліткам, проте в характері Люди Влассовської помітна схильність до варіативності життєвих принципів і настанов з метою бути залученою до жорстокого соціуму, а у випадку з Ніною Джавахою авторка наголошує на незламності її характеру, підпорядкування особисто встановленим правилам честі, що не підлягають змінам.

Характеризуючи мовний рівень літератури для дівчат, М. Костюхіна наголошує: «Оповідь... відзначається надзвичайною стилістичною строкатістю - розповідь підлітка опоетизована мовою культурної письменниці, молитва сполучається з рекомендаціями практичного психолога, а проповідь духовних цінностей - з описом чуттєвих задоволень» [4]. Зазначені риси зумовлюють зацікавлення твором, оскільки пропонують різноманітний матеріал для сприйняття, динамічну зміну картин і настроїв, різноманітність стильового і мовного матеріалу.

Риси мови інститутки окреслив О. Белоусов: «Однією з характерних особливостей образу інститутки в російській культурі є експресивність, емоційна насиченість інститутської мови» [2, 14]. Широко представлені вербально захоплення інститутки: «Ах, новенька» [8, 31], «Жахливо, Галочко» [8, 31] за допомогою експресивних вигуків, емоційно забарвлені слова «найдорожча матуся» [8, 62], «Ніночко», «бідолашна дівчинка» [8,181], «любонько», «душенька янгольська» [8, 221] характеризують інститутку, згідно з усталеним стереотипом, як немічних, інфантильних створінь, проте саме ці якості наближували повість до світобачення дівчаток, викликали у них інтерес і замишування.

Використання іншомовних виразів і речень повно виявлено у тексті повісті «Спогади інститутки»: «Merci, monsieur, je ne danse pas» (франц. «Дякую, пане, я не танцюю») [8,122], «Ах, dummes Kind...» (нім. «Нерозумне дитя») [8, 191], а також зразки інститутської словотворчості «парфетки», «мовешки», «кофульки» - вихованки молодшого віку, «синявки» - класні дами, є відображенням закритого кола інститутської культури, яка складалася роками, і законів, що побутували протягом поколінь.

Юнацький максималізм знаходить свій вияв у гіперболах «префатальна», «предобрый» [2, 15], завдяки яким відображається наївність характеру інститутських вихованок і підкреслюється обмеженість дівочого світогляду, усвідомлення середовища інституту шляхетних дівчат як кульмінаційної (на даний час) точки вияву власного життя.

Сентиментальний пафос з надзвичайною виразністю реалізується у повісті Л. Чарської «Спогади інститутки». Як зазначає Н. Агафонова, «підвищена емоційність повістей, безкінечні запаморочення, сльози, поцілунки, безупинна черга інтриг і перипетій - це конструкт, який реалізує в конкретних текстах Чарської один із провідних прийомів «паралітератури»: створення напруження чи саспенсу» [1]. Найявний він і в аналізованій повісті: інфантильна емоційність змінюється зображенням дівочої меланхолії, а гордість протиставляється низькому підлабузництву, дівчата з причини і без причини плачуть, окрилені несподіваним успіхом цілують руки благодійникам і щоким товаришкам, після почутої приголомшливої новини обов'язково непритомніють, шаріються, дають клятви вічної дружби і пам'яті - фактори, що свідчать про безсумнівний мелодраматизм твору, який, проте, лише підсилює інтерес дівочої аудиторії до повісті Л. Чарської.

Повість Л. Чарської «Спогади інститутки» є класичним твором масової літератури для дівчат, оскільки відзначається простотою викладу думок, орієнтованістю на дівочу читацьку аудиторію, стереотипністю сюжетних ходів, надмірним драматизмом, неприродністю, перебільшеною чутливістю. Не можна не відзначити важливої ролі твору в становленні масової літератури для дівчат: психологізм, багатство характеристик стали підґрунтям для формування сучасного популярного письменства. Проблематика творів Л. Чарської звернена до самовизначення дівчини, її перших кроків у житті, жіночої освіти й самоосвіти. Ці питання залишаються актуальними і в наш час, що забезпечує інтерес до творів письменниці.

Література

1. Агафонова Н.С. Проза А. Вербицкой и Л. Чарской как явление массовой литературы: Дис. канд. филол. наук: 10.01.01. - Иваново : РГБ, 2006. [Электронный документ]. - Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/A/AGAFONOVA_Natal'ya_Sergeevna/_Agafonova_N._S..html#01
2. Белоусов А.Ф. Анатомия успеха институтских повестей Лидии Чарской: институтка как тип языковой личности и ее влияние на девочек-подростков / Русская литература в формировании современной языковой личности. - Т. 1. - Санкт-Петербург, 2007. - С. 13-16. [Электронный документ]. - Режим доступа: <http://meropr.ropryal.ru/liter2007/index.php?mode=info2>
3. Институтки: Воспоминания воспитанниц институтов благородных девиц / Сост., подг. текста и коммент. В.М. Боковой и Л.Г. Сахаровой, вступ. статья А.Ф. Белоусова. Изд. 3-е. - М.: Новое литературное обозрение, 2005. - 576 с.
4. Костюхина М. Современная школьница и ее «романы» [Электронный документ]. - Режим доступа: <http://lit.1september.ru/article.php?ID=200700115>
5. Крупская Н.К., Маршак С. Я., Шкловский В.Б. О Лидии Чарской [Электронный документ]. - Режим доступа: <http://www.diary.ru/~charskaya/p69432706.htm#more1>.
6. Плотникова В. О Чарской [Электронный документ]. - Режим доступа: <http://www.diary.ru/~charskaya/p67496749.htm#more1>.
7. Приходько В. Лидия Чарская: второе рождение / Владимир Приходько [Электронный документ]. - Режим доступа: www.diary.ru/~charskaya/p67782223.htm
8. Чарська Л. Нотатки маленької гімназистки: Повісті / Лідія Чарська / Пер. з рос. - К.: Гамазин, 2008. - С. 3-240.
9. Черняк М.А. Массовая литература XX века: учеб. пособие / М.А. Черняк. - М.: Флинта : Наука, 2007.- 432 с.
10. Чехов Н. Детская литература. - М., 1909 [Электронный документ]. - Режим доступа: <http://www.diary.ru/~charskaya/p69432706.htm#more1>
11. Чуковский К.И. Лидия Чарская / Собр. соч.: В 6 т. - М.: Худож. лит., 1969. - Т. 6 [Электронный документ]. - Режим доступа: <http://www.bibliogid.ru/readers/sutdela/chukichar>